

הדה-לגיטימציה של ישראל: ממד גרעיני?

אמילי לבדאו

מבוא

תנועת הדה-לגיטימציה, שמטרתה היא להביא להטלת חרם בינלאומי על ישראל, מצדיקה את פעילותה בטענה שישראל כובשת את "האדמות הפלסטיניות" ו"מדכאת את העם הפלסטיני". ההתמקדות של תנועת הדה-לגיטימציה בסכסוך הישראלי-פלסטיני עוררה בשנים האחרונות בקרב רבים את התחושה, שאם הכיבוש יבוא לקיצו, תיעלם גם תנועת הדה-לגיטימציה, או לפחות ייחלש מהותית הרציונל המרכזי שבבסיסה. אולם מאירועים שהתרחשו בשנים האחרונות עולה בבירור שעבור לפחות חלק (שלא ניתן לקבוע את מספרם המדויק) מבין אלה שקפצו על עגלת הדה-לגיטימציה, האג'נדה היא הרבה יותר אנטי-ישראלית מאשר פרו-פלסטינית. זאת ועוד, בפעילויות של אותם אנשים, וברטוריקה שלהם, ניכרים סממנים של אנטישמיות שלעיתים היא סמויה ולעיתים אף גלויה.

אין זה פשוט כלל ועיקר לאפיין את מהותה של תנועת הדה-לגיטימציה, את הרציונל הניצב בבסיסה וכן את הרכבה, את אופן הארגון שלה ואת בסיס התמיכה שלה. אופיה האמורפי של התנועה – היא כוללת הן ארגונים של החברה האזרחית (grassroots movements) והן ארגונים בינלאומיים רשמיים – והעובדה שהשיח האנטי-ישראלי המאפיין אותה מתנהל גם בתקשורת, גם בקרב אמנים מובילים וגם במוסדות להשכלה גבוהה, מקשים על כל ניסיון לאפיין אותה במדויק. נראה כי קיימים "גרעין קשה" של נאמנים ושל פעילים אנטי-ישראלים מובהקים ומסורים, וכן קבוצה רחבה ומגוונת יותר המקיפה את הגרעין הזה. ייתכן שהתומכים המצויים בשוליים הם "טרמפיסטים" שמחויבים פחות למטרה. מנגד ייתכן שהם נמצאים בתנועה משום שזו מעניקה להם כיסוי נוח על מנת לבטא תחושות אנטי-ישראליות ואנטישמיות הנתועבות בהם.

גם בהתחשב בדילמות האלה, הקשורות להגדרת התופעה, קשה שלא להבחין באווירת ההתנגדות העוצמתית ובמפגני השנאה המתגלים לעיתים קרובות בהפגנות

ובמסעות החרם של ה-BDS ברשתות החברתיות ובקמפוסים של אוניברסיטאות בארצות-הברית ובאירופה. כאשר מביאים בחשבון עד כמה העמיקו מגמות הדה-לגיטימציה, הרי האפשרות שהתנועה תיעלם אם יושג שלום בין ישראל לפלסטינים הופכת להיות מוטלת בספק. באותה מידה ישנה סבירות שפעילי הדה-לגיטימציה הנחושים והמאורגנים היטב יפנו לכיוון אחר – לפעולה בסוגיות אחרות כמו מצוקת המיעוט הערבי המתגורר בישראל. אשר לסוגיה הזאת, הרי בעוד שישראל יכולה בהחלט לעשות יותר כדי לשפר את מצבו של המיעוט הזה, הרי לא יהיה זה סביר לצפות כי המתחים בינו לבין הרוב היהודי במדינה ייעלמו – כל עוד ישראל מוגדרת מדינה יהודית ודמוקרטית. ואכן קשה להעריך כיצד ניתן יהיה לפתור את הסוגיה הזאת לשביעות רצונם של משמצי ישראל, והתרחיש הסביר יותר הוא כי היא תמשיך לספק עילות למתקפותיהם.

ייתכנו גם תחומים נוספים, מעבר לגבולות הסכסוך הישראלי-פלסטיני, שבהם עלולה העמדה האנטי-ישראלית העמוקה להתחזק ולהמשיך להדהד. בפרק הזה נבחנת השאלה האם מדיניותה ועמדותיה של ישראל בסוגיות של בקרת נשק בתחום הגרעיני וביחס לנשק להשמדה המונית יהפכו למוקד בולט יותר של התחושות ושל התנועות האנטי-ישראליות. בפרק נידונות המגמות העכשוויות בנושא הזה ומוצגת השאלה האם התחום הגרעיני – ובייחוד מדיניות העמימות הגרעינית של ישראל נוכח המאמצים הגלובליים לבלום את תפוצת הנשק הגרעיני – עשוי להיות עילה למאמצים המתמשכים להביא לדה-לגיטימציה של ישראל.

יבחנו שני מקרים שבהם צפו ועלו בשנים האחרונות עמדות אנטי-ישראליות: סביב המאמץ הנמשך זה יותר מעשור למנוע מאיראן להשיג יכולת גרעינית צבאית וסביב המאמצים שנעשו בשנים 2010-2015 לכנס ועידה בנושא פירוז המזרח התיכון מנשק להשמדה המונית. המטרה היא להעריך את הסבירות לכך שחלק מהמגמות הנוכחיות אכן יתגבשו לכדי עמדה אנטי-ישראלית בעלת משמעות, דהיינו דה-לגיטימציה של ישראל באמצעות סוגיות של נשק להשמדה המונית. מדובר בהיבט מעניין וראוי להתייחסות – אשר לא נחקר במידה רבה – של תופעת הדה-לגיטימציה הכללית.

המשבר והדיון סביב סוגיית הגרעין האיראני

במהלך השנתיים עד חמש השנים האחרונות צפה ועלתה מגמה בולטת במסגרת הדיונים המתמשכים בתקשורת הכללית וברשתות החברתיות בנוגע לדרך הטובה ביותר לרסן את שאיפותיה של איראן בתחום הגרעיני. המגמה החדשה התבטאה בכך שהחלו להפנות אצבע מאשימה בתחום הגרעיני כלפי ישראל לא פחות מאשר כלפי איראן, ואף היו מי שהרחיקו לעיתים לכת עד כדי העלאת הטענות שלמעשה ישראל היא הבעיה בתחום הגרעיני, ולא איראן.¹

איראן מנסה, זה שני עשורים לפחות, להסיט את תשומת הלב ממנה ומהחשדות שלפיהם היא מקדמת תוכנית גרעינית צבאית, ואחת האסטרטגיות שאימצה היא הדגשת הטענה כי ישראל היא האיום הגרעיני הבלעדי באזור, וכי על האיום הזה לעמוד במוקד תשומת הלב הבינלאומית.² אולם במשך שנים נראה היה כי איש לא התרשם מהנרטיב הזה. מדיניות העמימות הגרעינית של ישראל לא עוררה תשומת לב רבה מדי בדיונים על מניעת פרוליפרציה גרעינית, והייתה תחושה של הבנה נרחבת, אם כי מרומזת, של ישראל יש חששות קיומיים המצדיקים את קיומה של הרתעה גרעינית, וכי היא הוכיחה את היותה גורם אחראי ומרוסן מאוד בזירה הגרעינית.

אולם באחרונה – ובהקשר של הדיונים שהתמקדו באיראן – חל שינוי במגמה, ועמדתה של ישראל בנושא הגרעיני עומדת כעת לדיון. הרעיון שלפיו ישראל היא האיום הגרעיני האמיתי צבר לפתע מידה מסוימת של תאוצה בשיח הבינלאומי, אם כי לא בהיקף נרחב. בעבור מבקריה של ישראל מתמצים ההבדלים בין ישראל לבין איראן בכך שאיראן חברה באמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני (NPT) ואינה מחזיקה בנשק גרעיני, ואילו ישראל אינה חברה באמנה, וההערכה היא שברשותה מאגר של נשק גרעיני. הנרטיב הזה מתעלם מהבדלים משמעותיים אחרים בין שתי המדינות – הבדלים המספקים הסבר מהותי לתופעה: העובדה כי מדיניותה של ישראל בתחום הגרעיני מכוונת להגנה מפני איום קיומי וכי מאחוריה רקורד של 40 שנים ויותר של ריסון ושל אחריות, ואילו איראן אומנם הצטרפה לאמנה, אך מאוחר יותר לא היססה להפר את ההתחייבות שנטלה על עצמה בעת ההצטרפות: לעולם לא לעסוק בפיתוח יכולת גרעינית צבאית. איראן מוליכה שולל את הקהילה הבינלאומית זה עשרות שנים בסוגיית הגרעין, מתגרה באגרסיביות בשכנותיה ודוחה בפומבי את זכות קיומה של ישראל. למרות זאת – ובהתעלמות מההבדלים המהותיים בין שתי המדינות – שואלים המקטרגים את ישראל מדוע איראן מאותגרת על ידי הקהילה הבינלאומית בזמן שישראל היא המחזיקה בפועל בנשק גרעיני – עובדה ההופכת אותה לאיום האמיתי על שלום האזור.

מה שאנחנו רואים בסוגיית הגרעין האיראני הוא דפוס חדש, הדומה למדי לזה המזין את המתקפות על ישראל בסוגיה הפלסטינית: כלומר, קובעים שישראל היא הצד האשם ושהאיראנים (בדומה לפלסטינים) נקיים מאשמה ומתעלמים מהמציאות המורכבת בשטח. כפי שקורה בהקשר הפלסטיני, גם בסוגיית הגרעין מדובר בעמדה אנטי-ישראלית ולא בדאגה אמיתית לפירוק נשק גרעיני. גם אם אנשים אינם רואים בישראל איום גרעיני, הרי השאלה מדוע "מותר" לישראל להחזיק במה שאסור לאיראן הופכת לנפוצה למדי.

הוועידה לקידום רעיון יצירת אזור מפורז מנשק להשמדה המונית (WMDFZ) במזרח התיכון

בוועידת המעקב של ה-NPT ב-2010 הועלה הרעיון לקיים כנס מיוחד אשר יוקדש לדיון ב-WMDFZ במזרח התיכון, ושהכנס יתקיים עד סוף שנת 2012. מאז אותה הוועידה ועד לוועידת המעקב שלאחר מכן, שהתקיימה חמש שנים מאוחר יותר (2015), נעשה ניסיון לקבוע סדר יום ותאריך לקיומו של כנס ה-WMDFZ, אך ללא הצלחה. אבל הדיונים האלה הפכו לזירה חדשה להעלאת האשמות נגד ישראל בתחום הגרעיני. למעשה, לרעיון לכנס פורום לדיון בפירוז המזרח התיכון מנשק להשמדה המונית יש היסטוריה ארוכה יותר. הוא הוצג ונכלל לראשונה במסגרת מסמך הסיכום של ועידת המעקב של ה-NPT כבר ב-1995. את היוזמה ב-1995 הובילה מצרים בעקבות אכזבתה מהשיחות לבקרת נשק וביטחון אזורי (ACRS) שהתקיימו בתחילת שנות ה-90 של המאה הקודמת. מצרים קיוותה שהשיחות יתמקדו ביכולתה הגרעינית המשוערת של ישראל, ומשלא כך היה, היא פנתה לעסוק בנושא במסגרת ה-NPT. אומנם פורמלית מדובר היה ביוזמה אזורית, אולם הסוגיה העיקרית שבה התעניינה מצרים הייתה האופן שבו ניתן לגרום לישראל להצטרף לאמנה ולהתפרק מכל יכולת גרעינית צבאית שלכאורה ברשותה.³

מאותה העת המשיכה מצרים לנהל את הקמפיין הדיפלומטי שלה נגד ישראל בתחום הגרעיני, אבל הייתה זו ההחלטה שנכללה במסמך המסכם של ועידת המעקב ב-2010 שהעניקה דחיפה מחודשת לסדר היום הזה – בייחוד משום שהאירוע עלה בקנה אחד עם סדר היום של הנשיא אובמה בנושא של פירוק נשק גרעיני – סדר יום שאותו הציג בנאומו בפראג באפריל 2009.⁴ בדיונים שנערכו לאחר מכן כדי לקבוע היכן ומתי לקיים את הכנס בנושא WMDFZ, טענו מצרים ומדינות אחרות במזרח התיכון שישראל היא המכשול העיקרי לקביעת מועד לאירוע. הן טענו כך למרות העובדה כי בהחלטה שאומצה נקבע כי האירוע יתקיים בהתאם ל"רצונם החופשי" של הגורמים האזוריים הרלוונטיים.

ההתמקדות בישראל הזינה תחושות שלפיהן ישראל – שנטען כי היא מדינת גרעין – אינה משתפת פעולה עם סדר היום שבו תומכות כל המדינות האחרות באזור. עם זאת, יש משמעות רבה לעובדה כי לאחר שהצדדים כשלו בניסיונם לכנס את האירוע עד סוף 2012, פעל השגריר הפיני יאקו לאייאבה ללא לאות לקיום דיונים בלתי רשמיים בין הצדדים במזרח התיכון כדי לקבוע סדר יום לכנס.⁵ בעוד שישראל שיתפה פעולה באופן מלא עם התהליך הבלתי רשמי הזה לקביעת סדר היום – בסדרת מפגשים שהתקיימו באותה העת בשווייץ – התאפיין שיתוף הפעולה מצידן של מדינות ערב במידה פחותה של עקביות ושל מחויבות, ואילו איראן הופיעה רק למפגש הראשון.

ולמרות זאת, ישראל הייתה זו שהאשמה בחוסר שיתוף פעולה עם האחרים, ובהתרסה נגד דינמיקה חדשה זו לבקרת נשק בתחום הלא-קונוונציונלי.

דיון

מפירוט הפרמטרים של משבר הגרעין האיראני וסוגיית הדיון ב-WMDFZ, ובמיוחד נוכח העובדה שישראל הפכה יעד להתקפות בסוגיית הגרעין, עולה בבירור כי תוכנית הגרעין של ישראל משמשת כיום נושא לדיון ציבורי באופן החורג ממה שהיה נהוג בעבר – בייחוד בהקשר של משבר הגרעין עם איראן. נשאלת השאלה מהי הסבירות שהמגמות האלה יהפכו לתופעה משמעותית ונרחבת יותר. לשאלה הזאת אין לעת עתה תשובה חד-משמעית.

מבין שני התחומים האלה – משבר הגרעין עם איראן והדיונים על כנס בנושא WMDFZ – הנושא האיראני היוותה עילה נוחה יותר למגמות הדה-לגיטימציה. למעשה, מרבית הביקורת נגד ישראל בסוגיית ה-WMDFZ הושמעה ברמות מדיניות בכירות, והייתה נפוצה פחות בחוגים ובדיונים בלתי רשמיים ובלתי מקצועיים. יש לציין כי חרף העובדה שהדינמיקה הקשורה לניסיון לערוך כנס בנושא ה-WMDFZ התפתחה בשנים שבהן החריף משבר הגרעין עם איראן, הרי שלרוב התקיים הדיון בשתי הסוגיות בנפרד. זאת ועוד, אף כי ישראל הייתה מעורבת באופן ישיר בהתפתחויות בנוגע לכנס בנושא פירוז האזור, וניתן היה להניח כי העובדה הזאת תהפוך אותה ליעד בולט יותר לביקורת, הרי שבפועל הדבר לא התרחש. התלווה שהועלו נגד ישראל במסגרת הדיון הציבורי הרחב יותר הוגבלו בסיכומו של דבר לדיון על משבר הגרעין עם איראן.

ההסבר לחוסר המשיכה היחסי של רעיון הכנס בנושא ה-WMDFZ עשוי להיות נעוץ בגורמים הבאים: ראשית, מדובר בנושא שכמעט אינו מוכר מחוץ לקהילת המומחים בנושא; שנית, היה זה גלוי וידוע בקרב קהילת המומחים כי ישראל אימצה למעשה עמדה חיובית כלפי מאמציו של השגריר לאייאבה ליזום שיחות בלתי רשמיות כדי לגבש סדר יום לכנס; שלישית, התנהלותה של מצרים בוועידת המעקב של ה-NPT ב-2015 התאפיינה בביטחון עצמי מופרז שבא לידי ביטוי בהצעה חדשה ונמהרת שתקפה את ישראל באופן שונה מזה שבמסמך הקודם. העובדה הזאת גרמה לארצות-הברית, לבריטניה ולקנדה להסיר את תמיכתן במסמך הסופי של ועידת המעקב.⁶ כן נחשף כי חלק ממדינות ערב לא תמכו בהצעה המצרית החדשה. התוצאה המעשית הייתה שהוסר לעת עתה רעיון הכנס מסדר היום של ה-NPT. למרות שמשבר הגרעין עם איראן היווה קרקע פורייה יותר לדה-לגיטימציה של ישראל, גם בעניין זה סביר כי עם ההכרזה על ההסכם בין המעצמות לאיראן בנוגע לתכנית הגרעין האיראנית (JCPOA) ביולי 2015, וצמצום העיסוק בסוגיה זו, גם ההתייחסויות לישראל תאבדנה מעוצמתן. הדבר תלוי במידה מסוימת גם במדיניות הישראלית – ישראל אינה צריכה

להיות זו הניצבת בחוד החנית במאבק נגד איראן גרעינית כיוון שמדובר באינטרס של המעצמות הגלובליות וכן של יתר המעצמות האזוריות. ייתכן והעובדה שראש ממשלת ישראל, בנימין נתניהו, בחר להדגיש מאבק זה, למשל בנאומיו בפני האומות המאוחדות, תרמה באופן פרדוקסלי דווקא להפניית הזרקור גם לישראל.

אחת השאלות המעניינות היא האם מגמות הדה-לגיטימציה שהופיעו בתחום הגרעין הוזנו והתחזקו כתוצאה מהפעילות לדה-לגיטימציה של ישראל בזירה הישראלית-פלסטינית. נראה כי התשובה לשאלה הזאת היא חיובית. ההיבטים השונים של התופעה הכללית נוטים להזין זה את זה. במילים אחרות, אם לחבוט בישראל בהקשר אחד הופך ל"תקין מבחינה פוליטית" (politically correct), הרי קל הרבה יותר ליצור ולהפיץ טיעון אחר נגדה בהקשר אחר. במילים אחרות: ישראל הופכת טרף קל לביקורת מוטה וצבועה. ואכן התופעה הזאת מקבלת ממד נורמטיבי מסוכן כאשר הביקורת הפזיזה והבלתי הוגנת המושמעת נגד ישראל – בין אם מדובר באו"ם, בתקשורת או ב"שיחות נימוסין" בארוחות ערב מכובדות – הופכת להיות מקובלת ואף נפוצה.

כל עוד תמשיך הסוגיה הישראלית-פלסטינית לעמוד במרכז הבמה, אין צורך בקמפיין אחר, ולכן גם מהסיבה הזאת סביר להניח שסוגיית הגרעין תישאר מוגבלת יחסית, לפחות לעת עתה. אף על פי כן, אסור להתעלם מהמגמות החדשות שצצו באחרונה בדיונים בסוגיית הגרעין ואסור לטאטא אותן הצידה בטענה השגויה שהן חסרות חשיבות. הזרעים נזרעו, ויהיה קל יותר לנצל אותם אם וכאשר הסוגיה הזאת תצוף מחדש בעתיד.

הערות

1. דוגמה טובה לכך היא: David Morrison, "The Elephant in the Room: Israel's Nuclear Weapons", *Electronic Intifada*, 28 June 2009, <http://goo.gl/uI5zF7> הסולידריות בין אירלנד לפלסטין" – מה שמרמז על המעבר האפשרי מהתחום הפלסטיני לתחום הגרעיני. ראו גם: Julian Borger, "The Truth About Israel's Secret Nuclear Arsenal", *Guardian*, 15 January 2014, <http://goo.gl/gHjAVQ>; Lamis Adoni, "Israel: The Real Nuclear Threat in the Middle East", *The New Arab*, 3 April 2015, <http://goo.gl/DLtLbz>; Bruce Riedel, "Israel, not Iran, Started Middle East Nuclear Arms Race", *Al Monitor*, 28 July 2015, <http://goo.gl/2myj7n>; Kit O'Connell, "Iran has 0 Nukes while Israel's 80 Nuclear Weapons are Real Threat to Peace", *MintPress News*, 21 August 2015, <http://goo.gl/Sx73zC>; Walter L. Hixon, "Israel says Iran's Lying About its Nuclear Program? That's Rich", *History News Network*, 7 October 2015, <http://goo.gl/Aq4y2n>
2. Emily B. Landau, "If Iran then Israel? Competing Nuclear Norms in the Middle East", *Strategic Assessment*, Vol. 12, No. 3, November 2009, especially pp. 98-100, <http://goo.gl/oVh7tC>
3. Emily B. Landau, "Egypt, Israel, and the WMDFZ Conference for the Middle East: Setting the Record Straight", *Israel Journal of Foreign Affairs*, VII, 1, 2013. pp. 13-16, <http://goo.gl/9gW7R5>

4. שם.
5. Emily B. Landau and Shimon Stein, "NPT RevCon 2015: Considerations for Convening a WMDFZ Conference", *INSS Insight*, no. 691, 27 April 2015, <http://goo.gl/SuxKgk>
6. Emily B. Landau and Shimon Stein, "2015 NPT RevCon: WMDFZ Conference Off the Table, For Now", *INSS Insight*, no. 705, 3 June 2015, <http://goo.gl/J2X4eS>

